

Čežnja ruske duše za savršenim socijalnim poretkom

TOKOM cijele ruske povijesnice odsijeva se sjena ideala o savršenom društvenom poretku.* Ruski je narod davao svoja posebna rješenja o problemu društvenoga blagostanja. Osnovicom im je bio veoma dubok i iskren vjerski osjećaj, koji je tražio, da se smjesta iskorijeni grijeh iz sfere društvenih odnosa. Jednostavni ruski puk dolazio je tako do pravednoga rješenja na pitanje društvene nejednakosti. Međutim je iz toga rješenja izvodio tako pretjerane praktičke izvode, kakove je kadar izvesti možda samo ruski narod.

Ali stari onaj kušač ne prestaje u ruskoj duši od iskona ruske povijesti voditi očajnu borbu protiv svoga Gospodina i Stvoritelja. Ako je već život svakoga čovjeka razbojištem, na kojem se bore dva načela: načelo dobra i načelo zla, tad se ta bitka očituje neobičnom snagom baš u životu ruskoga naroda. Već sam prije spominjao geopolitičke uvjete ruske povijesti pa onu psihičku posebnost, koja označuje gotovo sve Ruse. Svaki je od njih kadar popeti se do najviših vrhunaca idealizma, da onda padne vrlo duboko u zločinstva i u grijeh.

Ormuzd i Ahriman, svijetlo načelo dobra i vječne tmine zla otimaju se za konačno gospodstvo nad ruskim narodom. Jednako nalazimo dva rješenja na području socijalnih odnosa. Hoću da kažem, da uvijek i uvijek uz društveni ideal, zasnovan na osnovu religije, nalazimo nekim zatajenjem dobre volje ili nekom auto-restrikcijom i drugih motiva, koji se osnivaju na sili i na grijehu. I uvijek jedna te ista pjesma: dobre odluke provedene u život rode dobrim plodovima, i obratno: načelo zla nosi u samom sebi zamet vlastite propasti.

Vratimo se nakon ovih kratkih opazaka k povijesti i slijedimo u njezinu lancu bilo činjenica bilo ideja napredovanje odlučnih momenata, koji nas dovode od društvenog ideala što ga porodila vjera, do nauka boljševičkoga.

U društvenom ruskom životu osamnaestoga i devetnaestoga vijeka bila je najveća socijalna nepravda kmetstvo. Pokušaja da ga se ukloni bilo je mnogo. Bilo ih je odozdola t. j. prevratnim nastojanjem naroda. Ali ih je bilo i odozgora, sa strane velikaša, kojih je blagostanje bilo vezano za prisilni seljakov rad. Najznamenitiji pokret odozdola bio ustanak Pugačova. Taj ima dvije međusobno vrlo različite periode. Prvu od njih (od 17. rujna 1773. do 15. srpnja 1774.) možemo s obzirom na to, odakle se snab-

* Vidi »Život« br. 5. o. g.

djevala snagom, nazvati prevratom Kavkaza i nomadskih naroda. Druga perioda (od 15. srpnja 1774. do 15. rujna 1774.) bila je seljačka buna.

Pugačov i »pugačovščina«.

Začetnikom prevrata bio je neki Kozak s Dona, Emilije Pugačov, rođen g. 1726. Nemoguće mi je pripovijediti život toga uistinu čovjeka svoje vrste. Bez ikakve odgoje i ne znajući čak ni čitati Pugačov je znao utjecati na sve one, s kojima bi se sastao. Nakon više vratolomija, kod kojih je nejednom zagledao samoj smrti u oči, dođe Pugačov u jeseni g. 1773. među uralske Kozake. Baš su u taj par Kozaci bili silno nezadovoljni sa svojim vođama. Pugačov to upotrijebi. Skupivši oko sebe više sebi odanih lica proglasi se carem Petrom III. Kako znamo, toga je Petra III. svrgla s prijestolja g. 1762. žena mu, koja se zacarila pod imenom Katarine II. Za svoje kratke vladavine izdao je Petar III. neke naredbe, da ublaži položaj kmetova i »starovjeraca« (t. j. raskolnika, koji ostaviše službenu pravoslavnu crkvu). Izdajući se tako za Petra III. pribavio je Pugačov oznaku zakonitosti svojem pokretu i skrio se za ime popularno u dva društvena sloja pučanstva: kod kmetova i kod starovjeraca.

Prvi ukaz, što ga Pugačov upravio puku uralske krajine, glasio je ovako:

»Naš car samodržac, naš veliki suveren Petar Teodorović svih Rusija itd. itd. ...

Ovaj se ukaz potpisan mojim imenom obraća vojsci u Jaiku (Uralu). Prijatelji moji! Kako su vaši djedovi i oci služili bivše careve do zadnje kapi krvi, tako i vi služite meni, svojem velikom suverenu Petru Teodoroviću. Ako se budete dobro držali, bit će vama Kozacima i vašoj djeci vječna slava u vašoj domovini. Ja, vaš veliki suveren, nagradit ću vas Kozake jednako kao Kal-muke i Tatare. Svima, koji se prema meni, suverenu i carskom veličanstvu Petru Teodoroviću, zaboravili, opraštam sve i poklanjam im rijeku (Ural) od izvora do ušća, zemlju, stepe, plaću u srebru, olova i praha i zalihe žita. Sve to vam darujem ja, veliki car Petar Teodorović. Godine 1773. sedamnaestoga rujna.«

Sjutradan pode Pugačov s 300 ljudi prema gradiću Jaik i zaustavi se neko 5 vrsta daleko od njega. Gradani počеше prebjegavati. Tada pošalje gradski zapovjednik nekoga časnika Krylova s odjeljenjem od 500 ljudi na buntovnike.

Međutim, čim se Krylov približio s 200 Kozaka, zaleti se prema njemu jedan od Pugačovih Kozaka noseći na koplju neki poziv. Kozaci zatražiše, da se taj poziv pročita. Krylov se tomu usprotivi. Polovica Kozaka pobježe sad u logor lažnoga cara vukući za sobom svezanih 50 vjernih Kozaka. Jedanaest od njih olbjesiše, a ostali se svrstaše u Pugačovljeve redove. Krylov se vrati u grad s vojnicima, koji mu ostaše vjerni. Prvi je uspjeh Pugačova bio brz; ali još nije bio potpun.

Zapovjednik tvrđave, Simonov bojeći se izdajstva nije se mogao odlučiti da izađe iz tvrđave, Pugačov opet nije se mogao odlučiti da napadne grad. Pustivši ga po strani krene naprijed uzduž tvrđava Nižnje-Sajk prema Orenburgu. Prva je tvrđava bila Ilesk. Njezin zapovjednik, hetman Portnov htjede je braniti, ali ga Kozaci svezашe i izručiše. Tako on bude obješen, a njegovim se

Kozaci pridružiše Pugačovu. Poslije toga žeo je lažni car jedan uspjeh za drugim: »kapetani Mironovi« (ime lica iz glasovitog romana od Puškina) kći kapetanovu objesiše, Kozaci počiniše izdajstvo, garnizonske vojnike zatočiše te im odrezaše kosu na kozačku. Tako tvrde ostaše bez obrane, a sudbina časnika vjernih svojoj dužnosti bijaše tragička.

Pugačova se vojska rekrutirala od buntovnih Kozaka. Ovi su tražili o vlastice u svojoj vojnoj službi i pravo bogatiti se pljačkanjem zauzetih gradova. Nomadska plemena Baškiri, Kalmondi i Kirgizi željni ratnoga plijena pridružili su se također Pugačovu. Velika pogrješka Pugačova bila je, da se predugo zadržao kod jedne jake tvrde, kod Orenburga, te izgubio cijelu zimu 1773—4.

Konačno pođe za rukom ruskoj vladi da skupi dovoljno vojske i da izašlje na Pugačova izvrsnih vojskovođa. Kozački i nomadski pokret bude nakon nekoliko poraza ugušen ljeti g. 1774. Vlada carice Katarine II. se ponadala, da je prevrat ugušen. Ali on prijede u drugu još opasniju periodu. Na čelu 500 probranih ratnika prijede Pugačov Volgu u srpnju 1774. i okrenu svoj pokret u ustanak seljaštva protiv pomeščika t. j. protiv gospode.

Svi su seljaci mrzili svoju gospodu. Pa zaista je i bio njihov položaj strašno težak. Jedan savremenik carice Katarine, književnik Radisčev karakterizira kmetstvo ovako:

»Na jednoj strani gotovo svemogućnost, a na drugoj slabost i nezaštićenost. Jer pomeščik je seljaku i zakonoša i sudac i izvršilac svojih vlastitih odluka i, ako hoće, tužitelj, proti kojemu tuženi ne smije ništa reći. To je sudbina robijaša metnuta u lance, sudbina utamničenika u kužnoj tavnici, to sudbina ujarmljena vola!«

Pružila se zgoda, da izađeš iz te tavnice, da se oslobodiš toga jarma. Glas, da se javio Petar III., uznemirivao je narod posvuda od 1773. Njegovi su pozivi obećavali svima vjernim podložnicima oslobođenje od poreza i od vojne službe, uvođenje dobrovoljačke (plaćeničke) vojske, ukinuće tereta »obroka« (propisna podavanja) i prisilnog rada pomeščiku.

Sva je seljačka Rusija vrela. Lako je zamisliti, kako se moralo dojmiti svijju, kad se Pugačov pojavio na desnoj obali Volge. Ta eto cara oslobodioca, o kojem se toliko govorilo, kojega su tako dugo čekali, u samom središtu potlačene seljačke Rusije!

Njegove pozive više ne raznose treće osobe, nego ih čitaš po selima, gdje ih katkada čak i popovi tih poniženih i potlačenih mjesta, koji su obično narodu objavljivali sve carske ukaze, sa simpatijom komentiraju. Car daje svojim vjernim podložnicima, svojim robovima »njihov stari križ i njihovu staru molitvu, njihove glave i njihove brade, njihovu volju i njihovu slobodu. Bit će vječni Kozaci, ne će više morati u vojsku, ne će više plaćati poreza: ni glavarine ni drugih.« Svi su dakle privilegiji, za kojima je čeznuo tadašnji seljak, bili u tom nabrojani: raskolnici dobivaju svoju glavu i svoju bradu, a sav narod se oslobada od strašne robije vojnika i od zazorne glavarine.

»Mi vam poklanjamo«, piše suveren seljacima, »zemlje, šume, livade, ribolove, slana jezera, a da ih ne morate kupovati ili uzimati u zakup; oslobadamo vas od svih predujmljenih poreza, od svih odličnih zločinaca, od svih gradskih pokvarenika, od svih sudaca, što nameću jaram seljacima i svemu narodu.« Taj manifest, ta objava upalila je još jednom. Istina je, da se tada još nije

tako osjećalo pomanjkanje zemlje, i da agrarno pitanje nije ni izdaleka tako gorjelo kao u devetnaestom vijeku. Ali je seljak jednako bio srastao sa zemljom i odavna je smatrao svojom. Pugačovljev manifest je eto potvrđivao to pravo. Osim toga se ukinuo omraženi sistem zakupa, koje su slijedile ovrhe, što su znale puku otimati i najpotrebnije stvari kao na pr. so uz nemoguće cijene. Ali najjače je uzbuđivalo, najviše opijalo oduševljenjem ono, što je bilo na kraju objave: car će pretrpio mnogo zla i progonstvo zbog tih zločinaca, velikaša.

Sad je molio svoje vjerne podanike, da ga pomognu, te egzemplirno kazni te izdajice i neposlušnike.

»Radi toga određujem ovim ukazom, koji nosi naše ime, neka se pohvataju velikaši, što se nalaze na svojem zemljištu, neka se pobiju i povješaju, neka se s njima postupa onako, kako bi oni postupali sa seljacima. Pomešički se ne drže nauka evanđeoskoga, dakle nisu kršćani. Neprijatelji su naše vlasti, buntovnici carstva i propast seljaštva. Pošto se istrijebe ti zločinci, velikaši, svatko će moći uživati mir i mirno živjeti do konca vjekova.«

Tako se pojavio seljački car, što su ga vjekovi iščekivali. Branitelj od samovolje jakih i bogatih! Došao je i traži pomoći, da izvrši pravdu. Kako bi se mužik, jednostavni ruski seljak mogao oglušiti njegovu pozivu?

Eto kako se počinje zatiranje velikaša, zatiranje, koje ostade još dugo u pameti ruskoga plemstva pod strašnim imenom »Pugačovščina«. Jer s ove strane Volge zapravo i nije bilo Pugačova nego samo »pugačovščine«, očajne i okrutne revolucije mužika.

Dolazak seljačkoga cara znači sudnji dan za mužikove neprijatelje. Pugačov prelijeće gubernije Volge poput meteora ostavljajući za sobom vatreni trag. Osvaja nezaštićene gradove, prima zakletvu vjernosti od puka i nemilosrdno vješa sve narodne neprijatelje, t. j. boljare, vojvode, suce, plemstvo. Snažna slika te »kazne« osvaja srca gledalaca i jednako djeluje kao i manifesti. Po svim selima se počinje isti sud. Začetnika im ne treba dugo tražiti, štoviše pojavljuju se i novi lažni Petni, pa teško si ga plemstvu! Sretnih li onih velikaša, kojima je pošlo za rukom da pobjegnu!

Tko nije imao kamo da bježi pa onda tko se s bijega vratio uzdajući se u obećanje vlade, sve to pade kao žrtva razbješnjele svjetine. A sve je to obrađeno s mnogo okrutnosti, poruge i mučenja. Nevina dječica pogibala, ženama se nanosilo nasilje, a imućnije su ljude često naprosto ubijali.

U jeseni 1774. Pugačova uhvatiše, osudiše i smaknuše; seljački je ustanak ugušen.

Tako dakle nije uspjelo zlo ugušiti zlim, ukinuti kmetstvo okrutnošću i pobunom. Ali i problem kmetstva nije bio riješen. Pokušali su ga riješiti nekoliko decenija kasnije velikaši, rodoljubivi velikaši, koji se u ime čovječnosti odrekoše svojih ovlastica.

»Decembriste.«

»Pugačovščinu« nosila je želja da uništi najveće zlo u životu ruskoga naroda — kmetstvo. Ista je želja rodila t. zv. pobunu decembrista. Rat g. 1812. probudi u ruskom društvu oduševljenje i osjećaj neobične vrijednosti ruskoga naroda: ruska je vojska ovaj

RUSKA DUŠA I SOCIJALNI POREDAK

puta shvatila, da se bori za domovinu. Rat s Napoleonom doveo je poslije njegova poraza do zauzeća francuskoga teritorija; tako se ruska vojska našla tečajem nekoliko godina u neposrednom dodiru s pokoljenjem odgojenim pod utjecajem ideja francuske revolucije. U Francuskoj bilo je prilike promatrati borbu političkih strasti, čitati listove i novine, koje su raspadljive raspravljale politička pitanja, te promatrati ljudski život u novom državnom uređenju i socijalnim institucijama, što ih rodila revolucijska načela »slobode, jednakosti i bratstva«. Pošto su se ruski časnici, osobito najmlađi od njih, vratili u Rusiju, nisu zaboravili onoga, što su vidjeli. Probudilo se u njih zanimanje za politički život, za spise francuskih novinara. Samo od sebe im se nametalo poređivanje stranoga i domaćega poretka, a zaključci nisu bili baš na diku za ovo potonje. Rat od 1812., domovinsko oduševljenje, koje je domovinu izbavilo od provale »dvanaesterih naroda«; pad Napoleonov i veliko značenje Rusije u međunarodnoj politici napunjali su srca Rusa nekim opravdanim ponosom. Elitno rusko društvo bilo uvjerenom, da je ruski narod osvojio pravo slobode za sebe sama. Međutim je zbilja pokazivala sasvim nešto drugo.

Ruski pobjednici ne nadoše kod kuće nikakova poštivanja ličnih prava nego zatekoše kmetstvo u potpunom cvatu. Osim toga veliki zahtjevi onoga doba za službu na fronti napunili su mjeru općega nezadovoljstva kod vojništva.

Dómala dade jedan od osuđenih decembrista Aleksandar Bestugev oduška osjećaju seljačkoga puka i plemenitih domorodaca. Mi smo djeca g. 1812, Želja naših srdaca bila je žrtvovati sve, čak i život za domovinu. Nije bilo u nas egoizma. Protili smo svoju krv, pa eto nas gdje opet moramo da se znojimo za pomešćike! Oslobodili smo svoju domovinu jednoga tiranina, a gospoda nas tiraniziraju i dalje! Čete, počevši od generala pa sve do običnih vojnika, govorile su na povratku samo: »Kako je dobro u tuđini!« A zar nije ta poredba posve prirodno morala izazvati pitanje: zašto nije i kod nas tako?

1817. bude osnovana »Liga za oslobođenje«, koja se godinu dana kasnije pretvori u »Ligu za opće dobro«. Razrožnost u mišljenju podijeli je dómala u dvije stranke: »Sjevernu ligu« i »Južnu ligu«. Prva se izjavi za konstitucijsku monarhiju i htjede podijeliti cijelu Rusiju u pokrajine, koje bi imale značaj federativnih država s vrlo širokom autonomijom: svaka bi pokrajina morala sudjelovati u funkcijama zakonodavne, izvršne i sudačke vlasti (»Katekizam« i »Konstitucije« od Nikite Muravjova). Druga, »Južna« liga tražila je jednu i nedjeljivu republiku (»Ruska istina« od Pestela). Treća opet liga, što se nešto kasnije pojavila pod imenom »Ujedinjenih Slavena«, željela je veliku državu s federacijom odnosnih teritorija (Rusije, Poljske, Češke, Moravske, Srbije s Moldavskom i Vlaškom, Dalmacije, Hrvatske, Ugarske s Erdeljem, svega osam skupina). Vjekovanje »Ujedinjenih Slavena« nije trajalo dugo; dómala se pridružiše »Južnoj ligi«.

Ta tajna društva morala su tražiti nesamo potpunu državnu reformu nego i oslobođenje seljaka, ukidanje svih tadašnjih ovlastica i jednakost sviju građana pred zakonom.

Decembriste napraviše nekoliko nacrtu za administrativno i socijalno uređenje ruske države, kako su ga oni željeli. Najomiljeliji nacrt bio je »Ruskaja Pravda« (ruska istina), što je sastavio Pestel, jedan od vođa pokreta. Prema »Ruskoj pravdi« sve bi zemlje imale postati državnim vlasništvom. Polovicu od njih iskorišćivali bi seljaci, da izbiju sve, što im je potrebno za egzistenciju. A dohoci druge polovice, koju bi također obrađivali seljaci, imali bi se upotrijebiti za uzdržavanje visoke kulture t. j. za znanost i umjetnost. Uzmemo li u obzir, da su 1825. seljaci bili gospodari samo trećine obrađivane zemlje, razumjet ćemo, da su decembriste zaista htjeli donijeti znatan popravak materijalnoga položaja seljakova, pogotovo dajući mu lično oslobođenje.

Buna decembrista bude siom ugušena. Kroz deset godina provede car Nikola I. politički nadzor do krajnosti i šapne svaku društvenu slobodu u Rusiji. Ruski se socijalizam razvija na osnovi materijalizma i ateizma. Obrazovani Rusi napuštaju područje praktičkih izvoda socijalne politike pa se predaju apstraktnim spekulacijama. Njih nam sad valja malo upoznati.

Bjelínsky.

Serija teoretika ruskoga socijalizma počinje se s Visarionom Grigorja-
vičem Bjelinskim, koji se rodio 1811., a umro 1848. Kmetstvo je za nj polazna točka za sva daljna rješenja. Još kao student na sveučilištu u Moskvi napiše dramu iz života kmetova »Dinitry Kalinin«. Kmetstvo se mladom Bjelinskom ne čini samo socijalnim nego i religijskim pitanjem. Svemogući Bog dopušta, da na zemlji postoji kmetstvo, i da privilegirana manjina ima neomeđenu vlast nad većinom ruskoga naroda. Zar odatle jasno ne slijedi, zaključuje Bjelinsky, da je Bog predao zemlju davlu! Taj je *zaključak neispravan*, jer je Bog ostavio ljudima svoju vječnu i istinitu oporuku, a sve zlo na zemlji dolazi otuda, što r.e držimo njegovih zapovijedi. Ali nas ovdje zanima, kako Bjelinsky postavlja pitanje. Sa svim tim, što Bjelinsky traži rješenje jednoga socijalnog pitanja (i to NB! kmetstva), on to pitanje pretvara u isti mah i pravo i krivo u religijsko, a tako gotovo svi ruski teoretici rješavaju socijalno pitanje.

Nekoliko mjeseci kasnije dobio je mladi Bjelinsky odgovor na pitanje, što ga je postavio na početku g. 1831., od svojega sveučilišnoga profesora Stankovića. Ovaj tvrdi: »Mene tješi moja vjera u Mudrost Moći, što upravlja svijet. Životom ne vlada slijepi i okrutni slučaj nego milosna volja Stvoriteljeva. Pa, kad promatram, kako padaju zvijezde, kad slušam zavijanje bure ili buku valova razbješnjela oceana, kad gledam borbu jednih ljudi s drugima, za sve to nalazim za se tumačenje. Kretanje valovlja i razuzdane ljudske strasti i njihove neprestane borbe sve je to za me dašak Jedinoga, Beskrajnoga, Dobroga! Ja priznajem Promisao podlažući se predano njegovoj volji.« Bjelinsky se preda utjecaju Stankovićeveu te i on prihvati ovaj svijet kao harmoniju, što je uređena odozgora. Slažući se sa svojim prijateljem Bakuninom misli Bjelinsky

RUSKA DUŠA SOCIJALNI POREDAK

(između 1834. i 1840.), da »sve, što postoji, mora imati svoj razlog t, j. svoje tumačenje.« Tih godina objelodanjuje Bjelinsky literarne kritike u moskovskim novinama »Teleskop« i petrogradskim »Domorodski zapisci«. U tim člancima brani Bjelinsky »poeziju oblika i estetiku ljepote.« Sve, što god je izvan dohvata čiste estetike, za njega nije više literatura. On mnogo cijeni Ljermontovljevo pjesništvo, ali zabacuje »moralnu satiru« Gribojedovljevu u njegovoj glasovitoj komediji »Nesreća duha«. Zbog isitoga razloga zabacuje i spise Dure Sanda. Ali moramo primijetiti, da je i Bjelinsky kao i svi njegovi savremenici bio velikim štovaoцем francuske literature. Predavši se tako posvema estetici Bjelinsky se više nikako ne miješa u politiku. Evo jedne od njegovih vrlo značajnih refleksija: »Ono, što zovu politikom, nema nikakova smisla u Rusiji. Obrazovani ljudi, koji se njome bave, mogu se nazvati samo ludacima.«

Ali 1841. zbilja se s Bjelinskym velika promjena. Ruska vrlo zamamljiva zbilja i francuska literatura otimlju ga utjecaju grandioznih, ali apstraktnih koncepcija njemačkih filozofa Hegela i Schellinga, pod kojim se dotad nalazio, 1841. Bjelinsky se oduševljava za Viktora Hugo-a, za Eugena Sue-a i za Đuru Sanda. On zapaža u njihovim djelima poticaj na obranu slabih i potlačenih. Ali rješenje, što ga Bjelinsky sada nalazi, razlikuje se od prvoga. Napose: obrana potlačenih ima da služi boljem uređenju ljudskoga društva. Bjelinsky sanja o socijalnoj organizaciji, koja bi onemogućila svako nasilje jakih i svako stradavanje slabih. On sanja — to su njegove vlastite riječi — o novom nebu nad novom zemljom. Neobično je zanimljivo naći kod njega, kako se opetuje isti stari ruski motiv, što su ga pjevali duhoborci. A bili su mu savremenici! Nije ih poznavao i nije se njima zanimao. Pa ipak je i njemu ruski pučki elemenat narinuo vjersko rješenje socijalnoga pitanja.

Ali međutim se Bjelinsky tomu otimlje. Odriče se ruske prošlosti i savremenih rješenja ruskoga naroda pa se obraća na cijelu Evropu. Traži po Zapadu, te ondje nalazi sudbonosno rješenje socijalnoga pitanja. Rješenje socijalizma, rješenje materijalističko i bezbožno. Svojem prijatelju Batkinu piše list od 8. rujna 1841.: »Socijalizam ili smrt! To je odsele moj motto, moja deviza. Što dokazuje činjenica srećne državne egzistencije, ako su joj građani osuđeni da trpe? Nema opravdanja za državu, u kojoj geniji žive raskošno, a mase žive u prljavštini i bijedi.« Bjelinsky gleda idealno rješenje socijalnoga pitanja u kolektivnim odgojnim metodama prožetim duhom solidarnosti. Bilo bi međutim ludo iščekivati daleku budućnost. Socijalistički ideal treba ostvariti odmah pomoću krvave revolucije. Evo što doslovce veli Bjelinsky: »Ljudi su tako glupi, da ih možeš privesti k općem blagostanju tek silom. Pa na koncu konca što je krv nekoliko tisuća ljudi, kad se poredi s patnjama tolikih ostalih milijuna? Dakle: fiat iustitia, pereat mundus!«

U tim riječima Bjelinskoga iz 1841. značajno je sve. Preziranje ljudi, koje je značajno i za Lenjina (ljudi su glupi, pa ih treba silom gurati k vlastitoj im sreći); ideja o svršetku svijeta; misao

na posljednji sud, koja kao da je odjekom starih ruskih pučkih predstava, što su u isti mah i vjerske i socijalne. Ali to je bio i zadnji odjek ruskoga narodnog rješenja kod Bjelinskoga. Zadnjih godina svojega života sve to više podliježe utjecaju socijalista iz zapadne Evrope. Kod njih traži novo i radikalno rješenje, što ga daje duh materijalizma i ateizma. Tim duhom odiše njegov list Gogolju od 15. srpnja 1847. Pustivši zasad s vida povod toga lista (t. j. Gogoljeve ideje, što ih list htio pobiti), opazit mi je, da je taj list diktiran jakim, izrazitim materijalizmom i ateizmom. Bjelinsky je dakle bio prvi Rus, koji se odrekao vjerskoga shvaćanja u rješenju socijalnog pitanja. No s obzirom na praktičke izvode ostade Bjelinsky do konca svojega života vrlo umjeren. Konkretni njegovi zahtjevi bili su: ukinuće kmetstva i jednaka prava za sve građane. Ali mlađi savremenici Bjelinskoga postadoše radikalnim i u tom obziru. Tako kružok, o kojem mi je sada koju reći, a kojemu je bio na čelu Mijo Vasiljević-Petračevski. Za osnovicu svojih socijalnih nazora uzeše članovi toga kružoka djela Condorcet-a, Proudhon-a, Luja Blanc-a, Kade-a . . . , Morelli-ja te osobito Fourier-a.

Petračevski, Gogolj i Dostojevski.

Evo kako Petračevski određuje socijalizam; »Socijalizam je nauk, kojemu je praktičkim ciljem društveno uređenje, što će što bolje odgovarati potrebama ljudske prirode.« Tražeći bolju organizaciju rada dolazi Petračevski dotle, da traži »phalanstères« (- zajednički domovi pojedinih »falanga«! Op. ur.) prema nauci Fourierovoj. Drugi su članovi kružoka pošli još i dalje sa svojim zahtjevima. Akšarumov na pr. traži, da se ukine ženidba, koja da je tiranija čovjeka nad ženom; da prestane iskorišćivanje radnika; da se dokine svako privatno vlasništvo i svaka državna vlast. Kao naknadu za sve to predlaže Akšarumov samo pravilnu organizaciju rada. Drugi član kružoka Petračevskoga izjavi pred sudom, pošto je predan u ruke pravde: »Ja sam radikalni utopista. Duboko sam uvjeren, da će ubuduće cijeli ljudski rod sačinjavati tek jednu mirnu obitelj, u kojoj će svi biti braća i sestre. Cijela priroda, cijela zemlja, sve rijeke, cijela utroba zemaljska i njeno bogatstvo bit će zajedničkim dobrom. Ja sam dosljedni komunista, Uvjeren sam, da će nakon stalnoga broja godina sve države pa i sama Rusija prihvatiti sistem uređenoga društvenoga rada i jednakih životnih uvjeta za sve radnike.« Budući da je Petračevski sve životne pojave tumačio kao posljedicu taktike u organizaciji rada, prikazivao je i svaku vjeru, svako štovanje Boga kao potrebu čovjekovu da nade tumačenje svega, da nade razlog svega, što postoji. Ali sada to čini znanost. Osobito ljutim ateistom bio je Foll, jedan od najintimnijih prijatelja Petračevskoga. Na njegovu vjera, a napose kršćanstvo propovijeda podložnost i odricanje, a čovječanstvo treba da se razbija i da se ne boji nasilja u borbi, ako želi doći do svoje sreće. Dakle dolje vjera!

RUSKA DUŠA SOCIJALNI POREDAK

Godine 1849. nalazimo tako u kružoku Petračevskoga razvijene sve one misli, što ih kasnije iznijela boljševička doktrina. Gradu za njih crpao je Petračevski iz franceske literature, ali je, kako to odgovara apsolutizmu svih ruskih rješenja, došao do najekstremnijih izvoda. Za nj i za njegove istomišljenike nije se tu radilo o literaturi i o teoriji nego o neposrednoj primjeni stečenih rezultata na život. Međutim su prvi pokušaji Petračevskoga osuđeni, od policije cara Nikole. Ali pamtimo dobro: u sudovima Petračevskoga i članova njegova kružoka nalazimo već početke onih osnova, što ih u naše doba ostvariše boljševici.

A zar da to komunističko, ateističko i materijalističko rješenje socijalnog pitanja bude zadnje'i glavno za ruske teoretike?

To moramo kategorijski zanijekati. Problem društvenoga blagostanja živo je zanimao ruske pisce u cijeloj drugoj polovici XIX. vijeka, pa ga često rješavaju drukčije negoli dosele spominjani. To EU opet rješenja na religijskoj osnovici.

Počet ćemo s velikim piscem Gogoljem, savremenikom Bjelinskoga. U književnom radu Gogoljevu najviše se ističe komedija »Nadzornik« i njegov roman »Mrtve duše«. I jedno i drugo djelo satirou rusko društvo u njegova vremena. Pa je li ta satira opravdana? Je li moguće, da u rusko društvo njegovog doba nije ni jedne svjetlije, pozitivnije crte? Gogolj sam odgovara na to pitajne niječno u svojim starijim godinama. Shvatio je, da nije dao slike prirodnoga obraza Rusije nego njezine iskrivljene maske; da je kraj zločinačke Rusije postojala i svijetla i sveta Ru: ija. Zadnje su godine Gogoljeve obilježene sve to jačim vjerskim osjećajem. Opaziti nam je, da je Gogolj dobar niz svojih godina proveo u Rimu, pa da ga je prožela atmosfera katolicizma. Najbolje tumačenje svete liturgije na ruskom jeziku napisao je on zadnjih godina svojega života. Pri koncu svojega zemnog putovanja napisao svoje »Listove mojemu bližnjemu«. Listovi su napisani raznim povodima, a daju odgovore na pitanja, što ih upravljali na Gogolja njegovi dopisnici. Svi ti prerazlični odgovori prožeti su istim duhom. Gogolja ne zanima toliko oblik socijalnih odnosa nego više njihov stvarni sadržaj, koji ima posla s moralom. Temelj te moralne realnosti jest vjera, vjerovanje u Krista, želja obdržavati njegove zapovijedi. Rado priznajemo ispravnost toga stanovišta. Ali praktički izvodi Gogoljevi iz toga bili su svi od reda naopaki. Gogolj govori jezikom krajnje reakcije. Osim toga su ti listovi bili i s književnoga gledišta loše sastavljeni. Baš povodom »Listova mojemu bližnjemu« napisao je Bjelinsky svoj odgovor Gogolju te zabacio kako reakcionarne savjete tako i vjerski temelj njegovih sudova.

Ali vratimo se kružoku Petračevskoga. Na jednomu večernjem sijelu o počecima i biti vjere, na kojem se išlo za tim, da se brani materijalistička teorija, govorila su dva govornika: Foll i Petračevski. Ali im se javi gorljivi protivnik: mladi Fedor Dostojevski, kasniji znameniti pisac. Za Dostojevskoga ostade rješenje

problema socijalne pravde vjerskim rješenjem sve do konca života. On ostade do konca svojega vjeran snovima svoje mladosti o najvećoj sreći ljudi. Cijeloga svojega života bio je isti uvjereni »socijalista« kao za mladih dana, isti aktivni revolucionarac i socijalni reformator. Odrekao se doduše kasnije svojega mladenačkog zanosa te prihvatio narodno i konzervativno stanovište. Međutim to je, da tako kažem, tek odijelo, u koje oblači svoje ideje. Zaedmo li malo dublje u sadržinu njegovih djela u drugoj polovici njegova života, opazit ćemo, da ih nose iste ideje kao i u prvoj polovici. Uzmimo na priliku »Demone«, roman, kojim Dostojevski, kako se čini, osuđuje socijalističke revolucionarce. Međutim on uistinu prekora samo sredstva, što ih upotrebljava Stavronjin i Verkovensky, ali ne osuđuje zadnjega cilja, za kojim idu dosljedno prema svojim idealima. A na koncu konca prema našem mišljenju baš je taj cilj bitan i odlučan. Zato su svi ruski mladići i sve ruske djevojke čitale »Demone«, ali zaista ne znam, da li je ijedno od njih tim štivom dovedeno dotle, da osudi ideal zemaljske sreće za sve ljude ili da ga se odreče.

Bliže smrti izriče Dostojevski u svojem »Govoru o Puškinu« još jednom svoje misli sa savršenom točnošću. Traži »veliku opću harmoniju, bratsko jedinstvo sviju indoevropskih naroda.« Pa govoreći onima, koji su sasvijem istoga mišljenja kao i on, kliče: »Biti Rusom znači biti svečovjekom, znači biti bratom sviju ljudi«. Prve ideje mladoga Dostojevskoga nisu ga ostavile do konca života. Ali on daje puno dublje rješenje socijalnoga pitanja negoli bilo Petračevski bilo Bjelinsky. Za Dostojevskoga pitanje o sreći čovječjoj nije samo socijalno nego i vjersko.

Isto shvaćanje nalazimo u trojice njegovih istaknutih suvremenika: Ljeontijeva, Fjedorova i Vladimira Solovjeva.

Zaključak.

Ljeontijev i Fjedorov istražuju pitanje o patnjama u ljudskom životu. I obojica odgovaraju na nj upirući se jedino na vjeru. Ljeontijev smatra patnje potrebnima kao žrtvu pomirnicu, koja je u vjerskom smislu jedina kadra čovjeka učiniti boljim. Fjedorov naprotiv niječe patnje i traži, da se uklone. Vjersko ili socijalno dokazivanje Fjedorovljevo vrlo je zanimljivo. Možda ću kojom drugom zgodom imati prilike, da čitačima „Života“ izložim Fjedorovljevu teologiju, koja se osniva na poslanicama sv. Pavla te smatra bezuvjetno potrebnim uništenje same smrti i opće uskrsnuće. Napredak cijeloga čovječanstva i pravilno uređenje društva ima da služi taj natprirodni cilj.

Izvedemo li iz svega dosele rečenoga neminovne zaključke, valja po našem mišljenju reći ovo: U duši ruskoga naroda bore se dvije sile. Vjera u svemogućnost Božju i nijekanje Boga ili vjera u svemoć čovjekovu. Ruski je narod često prevaren u svojem traženju ljudske pravde. Njegovi snovi o zemaljskoj sreći sviju

ljudi historijski su pripravili pojav boljševizma, njegove bezbožne propagande i njegove ideje o sreći čovječanstva. Ali, kako smo pokazali, ruska povijesnica ima i mnogo drugih rješenja socijalnoga pitanja, rješenja, koja nam pokazuju pravi vjerski značaj ruskoga naroda.

Neka mi bude dopušteno primijetiti na koncu, da je jedan **znameni**ti ruski mislilac naših dana, Vladimir Solovjev donio katoličko rješenje socijalnih pitanja. Stoga u toj ruskoj prošlosti, u prošlosti nama tako blizoj, crpamo nadu, da je premoć tmine nad Rusijom tek prolazna, i da će Rusija biti još pozvana e donese kršćansko rješenje za pitanje o savršenom socijalnom poretku.

Sveuč prof. I. Puzina (Pariš).